

ALICJA UWAROWA

magistra językoznawstwa

e-mail: uwarowalicja@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-9811-9490>

<https://doi.org/10.14746/h.2026.2.3>

Polowanie na czarownice z syndromem oblężonej twierdzy. Krytyczna analiza dyskursu medialnego i akademickiego o charakterze postfeministyczno-transfobicznym w Polsce

*The hunting of witches with siege mentality. A Critical analysis
of postfeminist and transphobic media and academic discourses in Poland*

Abstract. *In recent years, postfeminist-transphobic narratives began gradually developing in Poland. Some of the women commonly known in many countries as TERFs (trans-exclusionary radical feminist) have privileged access to public discourse. This article presents results of a critical discourse analysis of academic papers and journalistic texts containing transphobic narratives, authored by self-declared feminists from Poland, published between 2020 and 2025. Research results provide an overview of ideological discourse structures. The most important ones include allusions, the term cancel culture, repetitions, generalizing structures, misgendering, apparent denial structures and linguistic devices specific to academic and journalistic style. These devices allow authors to create a negative image of trans people as the outgroup and cultivate positive self-representation. The article provides insight into methods of popularization of the postfeminist-transphobic discourse in Poland and outlines possible counter-discourse strategies.*

Keywords: *critical discourse analysis, feminism, transphobia, TERF*

Słowa kluczowe: *krytyczna analiza dyskursu, feminizm, transfobia, TERF*

Wstęp

W ślad za wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego znoszącym dopuszczalność wykonania aborcji ze względu na wady płodu, jesienią 2020 r. przez Polskę przetoczyła się fala masowych demonstracji. W obrębie oddolnego ruchu pojawiło się wiele tematów spornych – zarówno dotyczących formy protestów, jak i oczekiwanych efektów. Jedną z takich kwestii okazało się rozpowszechnienie użycia terminologii transinkluzywnej, której celem było podkreślenie, że temat aborcji może dotyczyć trans mężczyzn, osób niebinarnych i interpłciowych. W dyskusji wokół „osób z macicami” pojawiły się głosy wieloletnich działaczek feministycznych, kategorycznie sprzeciwiających się używaniu tej innowacji językowej, przestrzegających przed wymazaniem kobiet z dyskusji o prawach reprodukcyjnych. Pod ich adresem szybko padły oskarżenia o terfizm, fenomen obecny do tamtej pory głównie w krajach anglosaskich. Wspomniane kobiety oddaliły się od większości polskiego środowiska feministycznego, a ich poglądy silnie się zradykalizowały. Udzielając wywiadów dla prawicowych mediów, tłumaczyły, że stały się ofiarami polowań na czarownice, organizowanych przez transpłciowych aktywistów.

Po upływie kilku lat śmiało można stwierdzić, że w Polsce zakorzenił się specyficzny odłam ruchu antyfeministycznego, reprezentowany przez wąskie grono zadeklarowanych feministek o poglądach transfobicznych, coraz częściej wypowiadających się na temat transpłciowości w mediach głównego nurtu. Celem artykułu jest przeanalizowanie strategii dyskursywnych, jakimi posługują się te działaczki. Kluczowym zagadnieniem jest to, w jaki sposób transfobia manifestuje się w ich wypowiedziach.

1. Definiowanie transfobii w języku

Transfobia jest najczęściej definiowana przez badaczy jako negatywny stosunek do osób, które nie wpisują się w społeczne normy płciowe¹. Manifestuje się na poziomie języka w najbardziej oczywisty sposób pod postacią obelg, gróźb i nawiwoływań do przemocy². Definicja nie uwzględnia jednak mało uchwytneho ogólnospołecznego uprzedzenia względem osób transpłciowych. Spośród najbardziej rozpowszechnionych zjawisk językowych negatywnie oddziałujących na osoby transpłciowe należy wskazać misgenderowanie, czyli „takie użycie języka nacechowanego płciowo, które nie pokrywa się z autoidentyfikacją osób, których ono

¹ J. Nagoshi *et al.*, *Gender Differences in Correlates of Homophobia and Transphobia*, „Sex Roles” 2008, nr 59, s. 521.

² B.R. Chakravarthi *et al.*, *How can we detect Homophobia and Transphobia? Experiments in a multilingual code-mixed setting for media governance*, „International Journal of Information Management Data Insights” 2022, nr 2, s. 3.

dotyczy”³. Unikalnym dla doświadczenia transpłciowości nadużyciem na poziomie języka jest *deadnaming*, tj. posługiwanie się imieniem przypisanym przy urodzeniu, którego osoba transpłciowa już nie używa.

Należy też wspomnieć o zaplanowanych strategiach legitymizacyjnych dyskursu transfobicznego w debacie publicznej, stanowiących przedmiot badań w niniejszym artykule. Celem opisanego zjawiska Fran Amery i Aurelien Mondon zaproponowali termin „zorganizowana transfobia”⁴, którą rozumieją jako odgórny ruch powstający na styku polityki reakcyjnej i liberalnych odsłon transfobii. Narzucenym przez ów ruch punktem odniesienia w dyskusji na temat transpłciowości jest wyłącznie koncept płci biologicznej. Przyjmując taką perspektywę, transpłciowość, która jest oparta na deklarowanym poczuciu płci, stanowi odstępstwo od normy i może być interpretowana jako zagrożenie dla społeczeństwa. Na poziomie języka zorganizowana transfobia ma postać wszelkich zabiegów językowych, przedstawiających osoby transpłciowe jako homogeniczną grupę, stanowiącą latentne lub czynne zagrożenie dla społeczeństwa⁵.

2. Historia i założenia światopoglądowe ruchu postfeministyczno-transfobicznego

Za kolebkę dyskursu postfeministyczno-transfobicznego można uznać narodziny odłamów feminizmu radykalnego, powstałego w późnych latach 60. XX wieku. W czasach gdy przemoc seksualna oraz prawa reprodukcyjne stanowiły jedne z najistotniejszych problemów kobiet, część radykalnych feministek upatrywała fundamentów władzy patriarchalnej i zagrożenia dla kobiet w męskiej anatomii, budując tym samym narracje feministyczne na podstawie determinizmu biologicznego⁶. W latach 70. w obrębie ruchu radykalnego niektóre cispłciowe lesbijki (wśród nich przede wszystkim Mary Dale i Janice Raymond), powielając wspomniane poglądy biodeterministyczne, zaczęły wyrażać swoje zaniepokojenie obecnością trans kobiet w kręgach feministycznych i przestrzeniach kobiecych⁷. Symbolicznym momentem w historii analizowanego ruchu było wydanie w 1979 r. książki autorstwa Raymond, zatytułowanej *The Transsexual Empire: The Making of the She-Male*. Pojawiły się w niej szeroko cytowane słowa: „wszyscy transseksuali-

³ Y.G. Ansara, P. Hegarty, *Methodologies of misgendering: Recommendations for reducing cisgenderism in psychological research*, „Feminism & Psychology” 2014, no. 24(2), s. 260.

⁴ F. Amery, A. Mondon, *Othring, peaking, populism and moral panics: the reactionary strategies of organised transphobia*, „The Sociological Review” 2024, no. 73(3), ss. 2, 5.

⁵ *Ibidem*, s. 6.

⁶ B. Barr, *Language and Legislation: How Radical Feminists of the 1970's Have Impacted the Sociopolitical Climate of the 21st Century*, University of Puget Sound 2021, ss. 3–4.

⁷ M. Cabral Grinspan et al., *Exploring TERFnesses*, „DiGeSt – Journal of Diversity and Gender Studies” 2023, no. 10(2), ss. 4–5.

ści gwałcą kobiece ciała, redukując prawdziwą kobietą postać do roli artefaktu, przywłaszczając sobie to ciało”⁸. W kolejnych dekadach w wielu krajach ukształtowała się myśl postfeministyczno-transfobiczna, która zyskała prawdopodobnie największą popularność w Wielkiej Brytanii, gdzie jej najbardziej rozpoznawalną reprezentantką jest pisarka J.K. Rowling. W Polsce narracje postfeministyczno-transfobiczne zyskały rozgłos w mediach głównego nurtu w 2020 r., po tym jak w debacie publicznej wokół zaostreżenia przepisów dotyczących aborcji pojawiła się kwestia zasadności użycia terminu transinkluzywnego „osoby z macicami”.

Zadeklarowane feministki o transfobicznych poglądach zaczęły być określane przez swoich oponentów akronimem TERF (*trans-exclusionary radical feminist*, pol. radykalna feministka wykluczająca osoby transpłciowe). Same jednak uważają, że termin ten jest używany jako mizoginistyczna inwektywa i określają się jako *gender-critical feminists*, podkreślając swoją sceptyczność wobec konceptu *gender* (płeć społeczno-kulturowa) i znaczenie pojęcia *sex* (płeć biologiczna, przypisana przy urodzeniu). Taka dychotomia pozwala na strategiczne odwoływanie się do rzeczywistości biologicznej i obiektywności w dyskusjach dotyczących osób transpłciowych. Aktywistom i naukowcom zajmującym się zagadnieniem *gender* i transpłciowości zarzuca się sprzeniewierzenie się nauce i zdroworozsądkowej logice⁹. Ponadto, definiowanie kobiecości wyłącznie za pomocą kategorii *sex* pozwala na pozycjonowanie praw kobiet i praw osób transpłciowych jako wzajemnie wykluczających się¹⁰. Przyjęte na potrzeby artykułu terminy „postfeminizm transfobiczny” i „zadeklarowana feministka o poglądach transfobicznych” mają na celu wskazanie świadomego uprzedzenia wobec osób transpłciowych ze strony autorek, a także uwzględnienie genealogii światopoglądowej opisywanych stanowisk.

Wśród najważniejszych założeń ideowych ruchu należy wymienić przede wszystkim uprzedzenie względem trans kobiet, które są postrzegane jako zagrożenie dla cispłciowych kobiet i dzieci, przestrzeni dla nich przeznaczonych, a także obszarów życia publicznego w których obowiązuje podział ze względu na płeć. Pod tym względem postfeminizm transfobiczny przypomina ruchy reakcyjne, które również operują na narracjach roztaczających dystopijną wizję upadku dotychczasowego porządku społecznego i hipotetycznego niebezpieczeństwa płynącego z zewnątrz, w szczególności zagrożenia przemocą seksualną względem kobiet¹¹. Przedstawione stanowiska światopoglądowe wpisują się w zakres nakreślonej w poprzednim podrozdziale definicji zorganizowanej transfobii.

⁸ J. Raymond, *The Transsexual Empire. The Making of the She-Male*, Teachers College Press, New York 1994, s. 104.

⁹ R. Pearce, S. Erikainen, B. Vincent, *TERF wars: An introduction*, „The Sociological Review Monographs” 2020, no. 68(4), ss. 687–689.

¹⁰ J. Tudisco, *Anti-Trans, Anti-Gender, And Transphobic Language*, w: *The Oxford Handbook of Language and Prejudice*, ed. J. Setter, Oxford University Press, Oksford 2025, s. 42.

¹¹ A. Tudor, *Decolonizing Trans/Gender Studies? Teaching Gender, Race, and Sexuality in Times of the Rise of the Global Right*, „TSQ: Transgender Studies Quarterly” 2021, no. 8(2), ss. 241–244.

3. Strategia badań

Przyjętą strategią badawczą jest krytyczna analiza dyskursu (KAD), a dokładniej synteza dwóch podejść w jej obrębie – socjokognitywistycznego i feministycznego. KAD cechuje się jawnie deklarowanym zaangażowaniem społeczno-politycznym, a jej punktem wyjściowym i docelowym są palące problemy społeczne¹².

W podejściu socjokognitywistycznym, zaproponowanym przez Teuna van Dijk, bada się relacje między dyskursem i społeczeństwem, uwzględniając to, w jaki sposób procesy poznawcze pośredniczą między nimi¹³. Zdaniem Van Dijka wpływowe grupy społeczne sprawują władzę m.in. poprzez kontrolę zasobów wiedzy społecznej. Jest to możliwe dzięki konstrukcji i legitymizacji dyskursu ideologicznego, kształtującego wiedzę i doprowadzającego do marginalizacji mniejszości. W swoich opracowaniach Van Dijk wymienia szereg struktur dyskursu ideologicznego, które mają na celu usankcjonowanie podziału społecznego na grupę własną (My) i zewnętrzną (Oni). Według Van Dijka najważniejszym zadaniem KAD jest opór analityczny, rozumiany jako rozwój skutecznych kontrdyskursów, czyli narzędzi neutralizujących wpływ dyskursu hegemonicznego i umożliwiających osiągnięcie realnej zmiany społecznej¹⁴.

Rozwijając podejście socjokognitywistyczne, Michelle M. Lazar doprecyzowała badania z zakresu KAD, zwracając szczególną uwagę na kwestie związane z płcią¹⁵. Według powstałej w ten sposób feministycznej krytycznej analizy dyskursu systemem, w ramach którego ruchy odgórne sprawują kontrolę, jest patriarchyat. Jako główne zadanie swojego podejścia Lazar wyznaczyła feministyczny opór analityczny, mający na celu znalezienie metod dekonstrukcji dyskursu patriarchalnego. W doborze strategii badań nie bez znaczenia była również specyficzna pozycja, jaką zajmują osoby transpłciowe w patriarchalnym ustroju społecznym. W świetle powyższego, zasadne jest badanie wypowiedzi zadeklarowanych feministek o poglądach krytycznych wobec gender, właśnie przy zastosowaniu podejścia krytycznej analizy dyskursu z uwzględnieniem perspektywy feministycznej.

W przeprowadzonym badaniu zastosowano analizę jakościową z elementami analizy ilościowej, skoncentrowaną na strukturach językowych wyszczególnionych jako znaczące w opracowaniach Van Dijka. Wynikiem analizy jest zestawienie najważniejszych struktur językowych, noszących znamiona dyskursu ideologicznego. Przywołano kilka charakterystycznych przypadków ich zastosowań.

¹² T. van Dijk, *Principles of critical discourse analysis*, „Discourse & Society” 1993, no. 4(2), s. 252.

¹³ T. van Dijk, *Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach*, w: *Methods of Critical Discourse Studies*, eds. M. Meyer, R. Wodak, Sage, London 2015, ss. 64–67.

¹⁴ T. van Dijk, *Editorial: Discourse analysis with a cause*, „The Semiotic Review of Books” 1991, no. 2, s. 2.

¹⁵ M.M. Lazar, *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse*, Palgrave Macmillan, Londyn 2005, ss. 2–8.

4. Przedmiot badań

Materiałem badawczym są wywiady, teksty publicystyczne, transkrypcje wypowiedzi w programach telewizyjnych oraz publikacje naukowe autorstwa zadeklarowanych feministek. Do grona autorek tekstów i transkrybowanych wypowiedzi ustnych należą: kryminolożka dr hab. Magdalena Grzyb, lingwistka i ekonomistka Urszula Kuczyńska, dziennikarka Krystyna Romanowska, pedagogka i filozofka dr Katarzyna Szumlewicz i blogerka Kaya Szulczewska. Zastosowano dobór celowy na podstawie kilkuletniej obserwacji działalności autorek w przestrzeni publicznej, a także na podstawie analizy materiałów archiwalnych czasopism internetowych i repozytoriów uniwersyteckich.

Przyjęto założenie, że w mediach prawicowych treści transfobiczne są popularniejsze wśród odbiorców, a pojawiający się w nich dyskurs transfobiczny nie wymaga legitymizacji. Badane teksty prasowe zostały opublikowane w czasopiśmie o profilu lewicowym i centrolewicowym: „Kulturze Liberalnej”, „Krytyce Politycznej”, „Gazecie Wyborczej” i w jej sobotnim magazynie „Wysokie Obcasy”. Wypowiedzi w programach telewizyjnych pochodzą z kanałów informacyjnych TVP Info Telewizji Polskiej i Polsat News Telewizji Polsat. Jeśli chodzi o teksty naukowe, to oprócz jednej monografii były to artykuły, które ukazały się w czasopiśmie „Prawo w Działaniu”, „Forum Polityki Kryminalnej” i „Biuletyn Kryminologiczny”, a także w publikacjach zbiorowych: *Utopia a Edukacja* oraz *Polityka kryminalna: między teorią a praktyką. Księga jubileuszowa profesor Janiny Błachut*. Łącznie przeanalizowano sześć publikacji naukowych z lat 2022–2023, jedenaście artykułów prasowych z lat 2020–2025 i dwa wystąpienia telewizyjne z 2024 r.

5. Struktury dyskursu postfeministyczno-transfobicznego w Polsce

5.1. Aluzje

Wśród najczęściej używanych narzędzi dyskursywnych należy wymienić aluzje, realizowane przede wszystkim za pomocą spójnika „jak” oraz kojarzących konstrukcji czasownikowych, takich jak: „iść w kierunku”, „źle się kojarzyć”, „mieć za sobą”. Pojawiają się m.in. w odniesieniu do innowacji językowej „osoby z macicami” i innych praktyk transinkluzywnych. Autorki nawiązują do tematyki szczególnie bliskiej polskiej kolektywnej tożsamości historyczno-kulturowej – realiów życia w ustroju autorytarnym. Kuczyńska buduje analogię między rozpowszechnieniem użycia terminologii transinkluzywnej i zaniknięciem feminatywów w języku pol-

skim za czasów PRL-u w wyniku „językowej urawniłowki”¹⁶, negatywnej w skutkach polityki ZSRR. Z kolei Szumlewicz posługuje się terminem „zamordyzm”¹⁷, którego przyjęło się używać w odniesieniu do ograniczania swobód obywatelskich za czasów PRL-u. Trzy autorki¹⁸ odwołują się do powieści 1984 George’a Orwella, m.in. za pomocą słów „nowomowa” i „myślozbrodnia”, maskujących praktyki reżimu totalitarnego. Eufemizmy orwellowskie w języku polskim nabrały szczególnie pejoratywnego wydźwięku, gdyż przyjęło się nimi opisywać realia PRL-u¹⁹, m.in. język propagandowy władz komunistycznych. Autorki sugerują, że wprowadzaniu pojęć transinkluzywnych towarzyszy zamiysł modyfikacji języka celem wymazania tożsamości kobiet. Przestrzegają przed wizją dystopijnej rzeczywistości, mogącej się ziścić w wyniku realizacji postulatów osób transpłciowych.

5.2. Zapożyczenie *cancel culture*

Opisując swoje doświadczenia związane z polemiką i atakami ze strony osób transpłciowych, autorki często posługują się zapożyczeniem z języka angielskiego *cancel culture*. Termin ten odnosi się do zjawiska masowej publikacji komentarzy krytyki (niektóre mające charakter cyberprzemocy), „którego analogicznym poprzednikiem jest bojkot”²⁰. Działalność polskich autorek spotkała się z falą krytyki, w wyniku której m.in. decyzją sądu koleżeńskiego Kuczyńska została wykluczona z partii Lewica Razem²¹. W języku polskim istnieją słowa mogące służyć opisaniu tych zdarzeń, takie jak „lincz” czy „samosąd”, których autorki używają znacznie rzadziej. Choć w polskiej kulturze internetowej pojęcie *cancel culture* jest popularne, to jednak w dyskursie głównego nurtu pojawia się rzadko (w internetowym serwisie „Gazety Wyborczej” występuje w pięciu artykułach).

¹⁶ K. Romanowska, *Mam wątpliwości, czy zamiana „kobiet” na „osoby z macicami” to postawa lewicowa*, „Wysokie Obcasy” z 12.12.2020 r., <https://tinyurl.com/3vxxmnxfz> [dostęp: 16.01.2026].

¹⁷ K. Szumlewicz, *Cancel culture jako autorytarna dystopia*, w: *Utopia a Edukacja*, t. V, red. H. Achremowicz, P. Włodarczyk, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2022, s. 238.

¹⁸ *Ibidem*; M. Grzyb, *Więzienie za zaimki? Kontrowersje wokół kryminalizacji mowy nienawiści w Szkocji*, „Forum Polityki Kryminalnej” 2023, nr 1(5), s. 14; K. Romanowska, *Kaya Szulczewska: Hejterów mam od prawa do lewa. Tutaj jesteśmy nazywane TERF, a na prawicy – feminazistkami*, „Wysokie Obcasy” z 28.12.2020, <https://tinyurl.com/4dpwzdp7> [dostęp: 16.01.2026].

¹⁹ G. Dudek-Waligóra, *Z historii badań nad właściwościami propagandowego dyskursu komunistycznego (lata 70. i 80. XX wieku)*, „Świat i Słowo” 2025, nr 45(2), s. 172.

²⁰ M. Clark, *DRAG THEM: A brief etymology of so-called „cancel culture”*, „Communication and the Public” 2020, no. 5(3–4), s. 89.

²¹ G. Bruszewski, *Sąd koleżeński Lewicy Razem wykluczył z partii działaczkę oskarżaną o transfobię*, Polska Agencja Prasowa, 7.05.2021, <https://tinyurl.com/n69bspyp> [dostęp: 13.01.2026].

Stąd nasuwa się wniosek, że zapożyczenie może pełnić funkcję dystansującą i być używane celem „zintensyfikowania aury obcości, inności, poczucia naruszenia tradycyjnych wartości czy nawet niesionego ze sobą zagrożenia”²².

5.3. Struktury uogólniające

Przedstawiając swoje stanowiska światopoglądowe, autorki posługują się strukturami uogólniającymi, wprowadzającymi znaczenie pozaczasowe, których prawdziwość trudno jest zweryfikować. Wśród takich struktur należy wymienić przede wszystkim użycie zaimka przysłówne uogólniającego „każdy”, liczebnika nieokreślonego „wiele”, czasownika egzystencjalnego „istnieje”, konstrukcji bezosobowych z morfemem „się” oraz wyrażen przyimkowych, takich jak „na świecie i „w wielu krajach”. Warto pochylić się nad rolą pełnioną przez zaimek rzeczowny „ktoś” w zdaniu autorstwa Szumlewicz: „Innymi słowy, przez to, że ktoś obwieści fakt, iż rozmnażamy się płciowo czy że jako gatunek występujemy w postaci dwóch płci, ktoś właśnie myśli o odebraniu sobie życia”²³. Zaimki nieokreślone pozwalają zaznaczyć nieznajomość referenta lub celowo go nie sprecyzować. Funkcją tego zaimka w zdaniu nadrzędnym jest wzbudzenie w odbiorcy poczucia, że dzieląc założenia autorki, od razu wpisuje się w przedstawioną przez nią zależność przyczynowo-skutkową. Autorka odwołuje się do wspomnianych w drugim podrozdziale, uznawanych przez ogół społeczeństwa biologicznych faktów, kontrastując je z przewrażliwieniem grupy reprezentowanej przez zaimek nieokreślony w zdaniu podrzędnym, w domyśle osób transpłciowych. Dodatkowo, w wyniku użycia czasowników w trybie oznajmującym czasu teraźniejszego skonstruowane zdanie traci swój charakter spekulatywny i staje się uniwersalne. Przyjmuje postać absurdalnej zasady, którą najprościej jest ewaluować jako negatywną i niepożądaną. Brak precyzji pozwala autorkom na generalizację rzadko spotykanych lub nawet hipotetycznych sytuacji.

5.4. Powtórzenia

Konsekwentnie powtarzające się struktury językowe, również pod postacią paralelizmów czy aliteracji, pozwalają utrwalić założenia światopoglądowe i wdroyć je jako normy lub utrwalić jako wiodące tematy dyskursywne. Wśród pojęć takich jak „prawa kobiet” lub *cancel culture*, występujących w tekstach ze szczególne

²² K. Zubrzycki, *Zapożyczenia jako dyskursywny środek konstruowania tożsamości społecznej*, w: *Wybrane zagadnienia lingwistyki tekstu, analizy dyskursu i komunikacji międzykulturowej – In memoriam Profesor Anny Duszak (1950-2015)*, red. U. Okulska, U. Topczewska, A. Jopek-Bosiacka, Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018, s. 435.

²³ K. Szumlewicz, *Cancel culture...*, s. 241.

dużą częstotliwością, jest również wyrażenie „tożsamość płciowa”, używane wyłącznie w odniesieniu do osób transpłciowych i stawiane wyrażenie w opozycji do słowa „płeć”. Tożsamości płciowej autorki konsekwentnie przyporządkowują kategorię subiektywności. W czterech analizowanych artykułach naukowych autorstwa Grzyb²⁴, badaczka używa słowa „subiektywny” łącznie 30 razy, z czego 19 to wyrażenia „subiektywne odczucie”/„poczucie”/„uczucie”/„przekonanie”. We wszystkich wymienionych kolokacjach pojawia się powszechnie powielana tautologia, gdyż słowo „odczucie” oznacza coś, co najwyżej może być podzielane przez inną osobę, ale nie obiektywne. Przytoczona tautologia może mieć charakter błędu językowego bądź zamierzonego zabiegu dyskursywnego, mającego na celu wzmocnienie poczucia nieweryfikowalności tożsamości płciowej. Wielokrotne powtórzenia pozwalają na oddalenie pojęcia tożsamości płciowej od kategorii obiektywności w kierunku uznaniowości, względności, aż po niewiarygodność. Taka strategia dyskursywna przypomina wspomniany w drugim podrozdziale zabieg stosowany przez anglojęzyczne autorki, polegający na kontrastowaniu sex i gender, z tą różnicą, że w języku polskim nie ma dwóch osobnych kategorii jednowyrazowych pojęć opisujących płeć i odpowiednikiem gender staje się „tożsamość płciowa”.

5.5. Misgenderowanie

Użycie nieprawidłowych form rodzajowych towarzyszy przede wszystkim opisom związanym z tematem przemocy, poczynając od udziału domniemyanych interpłciowych zawodniczek w konkurencjach sportów walki, aż po przestępstwa na tle seksualnym popełniane przez trans kobiety. W swojej publikacji naukowej dotyczącej więziennictwa Grzyb korzysta z niemal całej gamy strategii misgenderowania w opisie przypadku osadzonej Tary Hudson:

[...] w 2015 r. Tara Hudson (właśc. Raymond David) został(a) skazany przez sąd w Bristolu na 12 tygodni pozbawienia wolności za udział w bójkę i wybijcie barmanowi zębów. Hudson, określający się jako „shemale”, zarabkujący jako „escort”, czyli dama do towarzystwa, posiadający duży sztuczny biust, długie tlenione blond włosy oraz męskie genitalia, jako że nie posiadał GRC, został wysłany do męskiego więzienia²⁵.

²⁴ M. Grzyb, *Tożsamość płciowa to nie płeć. refleksje na tle wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie z 29.09.2020 r.*, V Ca 2686/19, „Prawo w Działaniu” 2022, nr 52; *eadem*, *Płeć za kratami...*; *eadem*, *Więzienie za zaimki?...*; *eadem*, *Zmiana płci „na słowo”*. *Praktyczne implikacje hiszpańskiej Ley Trans*, „Prawo w Działaniu” 2023, nr 56.

²⁵ M. Grzyb, *Płeć za kratami: tożsamość płciowa jako nowe wyzwanie dla systemu penitencjarnego*, w: *Polityka kryminalna: między teorią a praktyką. Księga jubileuszowa profesor Janiny Błachut*, red. M. Grzyb, K. Krajewski, Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja, Kraków 2023, s. 103.

Autorka w nawiasie przytacza *deadname* Hudson i poprzedza go skrótem „właśc.”, sugerując, że jej aktualne imię jest wyłącznie pseudonimem. W czasowniku „został(a)” autorka zastosowała *splitting*²⁶, czyli zabieg jednoczesnego użycia formy męskiej i żeńskiej mający zazwyczaj na celu inkluzywne odwołanie do obu płci. Trudno mu przypisać zamiar inkluzywności, zważywszy na to, że następnie konsekwentnie posługuje się rodzajem męskim. Grzyb kontrastuje przyjęte założenie, że skazana jest mężczyzną z aspektami jej tożsamości i wyglądu, które stereotypowo uznaje się za przejawy uprzedmiotowienia kobiet w społeczeństwie (m.in. praca seksualna i operacja powiększenia piersi). Podobnym przypadkiem jest wypowiedź „tej wyglądem przypominającej lalkę Barbie osoby”, tyle że tu Grzyb celowo unika języka nacechowanego płciowo²⁷. Misgenderowanie w wypowiedziach autorek jest skorelowane z przejawami przemocy i ma na celu zobrazowanie zagrożenia, jakie trans kobiety stanowią dla cis kobiet i ich praw.

5.6. Struktury „jawnej odmowy”

Część zdań formułowanych przez autorki przyjmuje postać opisywanej przez Van Dijką „jawnej odmowy” (ang. *apparent denial*)²⁸, która stanowi kumulację pozytywnej autoprezentacji i negatywnego przedstawienia grupy krytykowanej. W ramach zdania współrzędnie złożonego przeciwstawnego pierwsze zdanie składowe zaprzecza przejawianiu uprzedzenia wobec grupy zewnętrznej, natomiast drugie stanowi właściwy element dyskursu ideologicznego. Zdania tego typu powstają przede wszystkim poprzez użycie spójnika przeciwstawnego „ale”. Ich trafnymi przykładami są wypowiedzi Szulczewskiej. Pochodzą one z debaty telewizyjnej dotyczącej bokserek na Igrzyskach Olimpijskich, o których spekulowano, że są interplciowe:

Uważam, że należy takie osoby akceptować, że należy jakby dołożyć starań, żeby było sprawiedliwie, *ale* nie kosztem praw kobiet.

Ja wychodzę z założenia, że każdy może żyć tak jak chce, tak, i każdy ma prawo do tego, *ale* musimy zachować pewne granice bezpieczeństwa²⁹.

Zgodnie z zasadą opisaną przez Van Dijką, w zdaniach Szulczewskiej kluczową rolę odgrywają zatem pewne granice bezpieczeństwa i prawa kobiet.

²⁶ E. Woźniak, *Język a emancypacja, feminizm, gender*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 2014, nr 60, ss. 303, 308.

²⁷ Taką strategię Y.G. Ansara i Peter Hegarty określają jako *degendering*. Zob. Y.G. Ansara, P. Hegarty, *Methodologies of misgendering...*, s. 260.

²⁸ T. van Dijk, Y. Jiwani, J. Richardson, *Discourse, Ethnicity, Culture and Racism*, w: *Discourse as Social Interaction*, vol. 2, „Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction”, ed. T. van Dijk, Sage, London 1997, s. 170.

²⁹ A. Gozdyra, *Debata Dnia*, Polsat News, 12.08.2024 r.

Są to zagadnienia o bardzo szerokich zakresach, które stanowią to, co Van Dijk nazywa zasobem symbolicznym (ang. *symbolic resource*)³⁰, czyli przedmiotem zainteresowania grupy dominującej. Struktury jawnej odmowy umożliwiają autorom zasygnalizowanie pozytywnego stosunku do grupy zewnętrznej, jednocześnie uwidaczniając istniejący ich zdaniem konflikt interesów.

5.7. Elementy stylu naukowego i publicystycznego

Autorki analizowanych tekstów posługują się strukturami językowymi charakterystycznymi dla stylu naukowego i publicystycznego, które równocześnie noszą znamiona dyskursu ideologicznego. Wśród nich przede wszystkim należy wymienić użycie strony biernej, struktur bezosobowych, zaimka autorskiego „my” i wyrażen modalnych³¹. Szczególnym przypadkiem są predykatywy modalne występujące w publikacjach naukowych autorstwa Grzyb. Ze względu na poruszaną tematykę prawniczą, przejawia się w nich modalność deontyczna, która odgrywa kluczową rolę w logice i języku prawniczym³², gdyż „wyraża ocenę zdarzenia poprzez stwierdzenie jego obowiązku, zakazu i przyzwolenia”³³. I tak, przykładowo w zdaniu „Nie wydaje się, aby *można* było utożsamiać dyskryminację wynikającą ze zmiany płci z dyskryminacją ze względu na tożsamość płciową”³⁴ potencjalnie przeplatają się i kumulują trzy sposoby użycia słowa „można”: oznajmienie naukowej wątpliwości, zasugerowanie prawniczej prohibytywności i wyrażenie prywatnej opinii przez Grzyb w postaci konstrukcji bezosobowej. Podejmując polemikę z przyjętym przez tę autorkę założeniem, należałoby ją przeprowadzić równocześnie na wszystkich trzech poziomach. Analiza wypowiedzi wpisujących się w ramy standardu naukowego i dziennikarskiego wiąże się z trudnością w rozróżnieniu intencji ich stosowania, gdyż granica pomiędzy zamiarem obiektywnego zrelacjonowania opisywanych zjawisk a próbą antagonizowania osób transpłciowych jest szczególnie cienka.

Podsumowanie

Najskuteczniejszą metodą budowania negatywnego wizerunku osób transpłciowych jako grupy zewnętrznej zdaje się być brak precyzji i niedookreślenie. Struktury

³⁰ T. van Dijk, *Critical Discourse Studies...*, ss. 72–74.

³¹ D. Zdunkiewicz-Jedynak, *Wykłady ze stylistyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, ss. 128–130.

³² J. Nowak, *Modalność deontyczna w języku prawa na przykładzie polskiego i hiszpańskiego kodeksu cywilnego* [praca doktorska], Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2011, ss. 53–68.

³³ D. Rytel, *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1982, s. 83.

³⁴ M. Grzyb, *Tożsamość płciowa to nie płeć...*, s. 261.

uogólniające, aluzje i niektóre elementy stylu naukowego i publicystycznego umożliwiają budowanie wypowiedzi, w których osoby transpłciowe stanowią jednorodną, niedoprecyzowaną pod względem ilościowym i potencjalnie dużą grupę, której można potencjalnie przypisać wiele cech. Takie obrazowanie pozwala na odwrócenie rzeczywistych ról społecznych – osoby transpłciowe, stanowiące mniejszość i doświadczające w Polsce dyskryminacji systemowej, łatwo mogą zostać zaprezentowane jako grupa hegemoniczna, mająca dostęp do narzędzi drastycznej zmiany społecznej. Neutralizacja negatywnych efektów takiego zabiegu dyskursywnego stanowi duże wyzwanie.

W opinii autorki niniejszego artykułu szczególnie ważne jest wypracowanie strategii kontrdyskursywnych w odniesieniu do założeń światopoglądowych, stanowiących punkty wyjściowe wnioskowań formułowanych przez działaczki. Na ich czele stoi zabieg dychotomizacji pojęć płci i tożsamości płciowej, pozwalający budować biodeterministyczny układ odniesienia w dyskusjach na temat transpłciowości. Proponowane przez autorkę przykładowe rozwiązania to podkreślanie, że kategoria „tożsamość płciowa” dotyczy osób cispłciowych, doprecyzowanie aktualnego stanu wiedzy na temat płci z zakresu biologii i uwydatnianie roli innych kategorii płci niż chromosomalna. Inne rozwiązanie stanowi krytycyzm wobec światopoglądu działaczek, który opierając się na założeniach biodeterministycznych, jest regresywny względem osiągnięć feminizmu drugiej fali. Wobec większości postfeministyczno-transfobicznych strategii dyskursywnych, skutecznym kontrdyskursem są narracje wywodzące się z idei feminizmu intersekcyjnego.

Zdaniem zadeklarowanych feministek o poglądach transfobicznych sprawa feministyczna i działania na rzecz poprawy sytuacji osób transpłciowych wzajemnie się wykluczają, a nawet są dla siebie zagrożeniem. Jednak z perspektywy historycznej te dwa ruchy są ze sobą powiązane. Osie wykluczenia kobiet i osób transpłciowych przecinają się i sprawiają, że zarówno cis kobiety, jak i osoby transpłciowe w niektórych sferach życia społecznego mierzą się z podobnymi problemami, przede wszystkim w kwestii autonomii cielesnej, uprzedmiotowienia i przemocy ze względu na płeć. Ruch feministyczny ma wiele wspólnego z innymi ruchami emancypacyjnymi, w tym również z emancypacją osób transpłciowych.

Literatura

- Amery F., Mondon A., *Othering, peaking, populism and moral panics: the reactionary strategies of organised transphobia*, „The Sociological Review” 2024, no. 73(3).
- Ansara Y.G., Hegarty P., *Methodologies of misgendering: Recommendations for reducing cisgenderism in psychological research*, „Feminism & Psychology” 2014, no. 24(2).
- Barr B., *Language and Legislation: How Radical Feminists of the 1970's Have Impacted the Sociopolitical Climate of the 21st Century*, University of Puget Sound 2021.
- Cabral Grinspan M., Eloit I., Paternotte D., Verloo M., *Exploring TERFnesses*, „DiGeSt – Journal of Diversity and Gender Studies” 2023, no. 10(2).

- Chakravarthi B. R., Hande A., Ponnusamy R., Kumaresan P., Priyadharshini R., *How can we detect Homophobia and Transphobia? Experiments in a multilingual code-mixed setting for media governance*, „International Journal of Information Management Data Insights” 2022, no. 2.
- Clark M., *DRAG THEM: A brief etymology of so-called „cancel culture”*, „Communication and the Public” 2020, no. 5(3–4).
- Dijk T. van, *Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach*, w: *Methods of Critical Discourse Studies*, eds. M. Meyer, R. Wodak, Sage, London 2015.
- Dijk T. van, *Editorial: Discourse analysis with a cause*, „The Semiotic Review of Books” 1991, no. 2.
- Dijk T. van., *Principles of critical discourse analysis*, „Discourse & Society” 1993, no. 4(2).
- Dijk T. van, Jiwani Y., Richardson J., *Discourse, Ethnicity, Culture and Racism*, w: *Discourse as Social Interaction*, vol. 2, „Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction”, red. T. van Dijk, Sage, London 1997.
- Dudek-Waligóra G., *Z historii badań nad właściwościami propagandowego dyskursu komunistycznego (lata 70. i 80. XX wieku)*, „Świat i Słowo” 2025, nr 45(2).
- Gozdyra A., *Debata Dnia*, Polsat News z dnia 12.08.2024 r.
- Grzyb M., *Płeć za kratami: tożsamość płciowa jako nowe wyzwanie dla systemu penitencjarnego*, w: *Polityka kryminalna: między teorią a praktyką. Księga jubileuszowa profesor Janiny Błachut*, red. M. Grzyb, K. Krajewski, Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja, Kraków 2023.
- Grzyb M., *Tożsamość płciowa to nie płeć. refleksje na tle wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie z 29.09.2020 r.*, V Ca 2686/19, „Prawo w Działaniu” 2022, nr 52.
- Grzyb M., *Wieżenie za zaimki? Kontrowersje wokół kryminalizacji mowy nienawiści w Szkocji*, „Forum Polityki Kryminalnej” 2023, nr 1(5).
- Grzyb M., *Zmiana płci „na słowo”. Praktyczne implikacje hiszpańskiej Ley Trans*, „Prawo w Działaniu” 2023, nr 56.
- Lazar M.M., *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse*, Palgrave Macmillan, Londyn 2005.
- Nagoshi J., Adams K., Terrell H., Hill E., Brzuzy S., Nagoshi C., *Gender Differences in Correlates of Homophobia and Transphobia*, „Sex Roles” 2008, no. 59.
- Nowak J., *Modalność deontyczna w języku prawa na przykładzie polskiego i hiszpańskiego kodeksu cywilnego* [praca doktorska], Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2011.
- Pearce R., Erikainen S., Vincent B., *TERF wars: An introduction*, „The Sociological Review Monographs” 2020, no. 68(4).
- Raymond J., *The Transsexual Empire. The Making of the She-Male*, Teachers College Press, New York 1994.
- Rytel D., *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1982.
- Szumlewicz K., *Cancel culture jako autorytarna dystopia*, w: *Utopia a Edukacja*, t. V, red. H. Achremowicz, P. Włodarczyk, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2022.
- Tudisco J., *Anti-Trans, Anti-Gender, And Transphobic Language*, w: *The Oxford Handbook of Language and Prejudice*, ed. J. Setter, Oxford University Press, Oksford 2025.

- Tudor A., *Decolonizing Trans/Gender Studies? Teaching Gender, Race, and Sexuality in Times of the Rise of the Global Right*, „TSQ: Transgender Studies Quarterly” 2021, no. 8(2).
- Woźniak E., *Język a emancypacja, feminizm, gender*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 2014, nr 60.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., *Wykłady ze stylistyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Zubrzycki K., *Zapożyczenia jako dyskursywny środek konstruowania tożsamości społecznej*, w: *Wybrane zagadnienia lingwistyki tekstu, analizy dyskursu i komunikacji międzykulturowej – In memoriam Profesor Anny Duszak (1950–2015)*, red. U. Okulska, U. Topczewska, A. Jopek-Bosiacka, Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018.

Źródła internetowe

- Bruszeński G., *Sąd koleżeński Lewicy Razem wykluczył z partii działaczkę oskarżaną o transfobię*, Polska Agencja Prasowa, 7.05.2021, <https://tinyurl.com/n69bspvy> [dostęp: 13.01.2026].
- Romanowska K., *Kaya Szulczewska: Hejterów mam od prawa do lewa. Tutaj jesteśmy nazywane TERF, a na prawicy – feminazistkami*, „Wysokie Obcasy” z 28.12.2020 r., <https://tinyurl.com/4dpwzdp7> [dostęp: 16.01.2026].
- Romanowska K., *Mam wrażliwości, czy zamiana „kobiet” na „osoby z macicami” to postawa lewicowa*, „Wysokie Obcasy” z 12.12.2020 r., <https://tinyurl.com/3vxmxfz> [dostęp: 16.01.2026].